

عنوان: تحلیلی بر ماهیت و کارکرد مهره های سنگی در فرهنگ جیرفت

عشرت شهدادنژاد

دانشجوی کارشناسی ارشد باستان شناسی دانشگاه جیرفت

eshrat.sh1360@gmail.com

چکیده

استفاده از مهره های سنگی به عنوان زیورآلات (الوان) از ازمه کهن تاکنون در جیرفت بویژه در میان زنان رایج بوده است . فلسفه وجودی این مهره ها فراتر از جنبه زیباشناسی آنان می باشد که بیانگر ارزشها و پیامهای نهفته در آن و زبان گویای اساطیر کهن است باورها و اعتقاداتی که در قالب زیورآلات تجسم یافته اند و باعث ماندگاری این مهره های سنگی تاکنون شده اند. مهره های سنگی در اشکال متفاوتی همچون مربع ، دایره و چند وجهی تراش خورده اند و از نسلی به نسل دیگر منتقل شده اند و هم اکنون به عنوان یک میراث خانوادگی محسوب می شوند و از محبوبیت بالایی در میان خانواده ها بویژه مناطق روستایی و عشایر برخوردارند. یادگارهایی که زنان بعد از بارش باران آنها را از مناطق خاصی که امروزه همان سایتها و محوطه های باستانی هستند جمع آوری کرده و بصورت گردنبند و دستبند مورد استفاده قرار می دادند که به علت ظاهر زیبای رنگی و نوع سنگ شان و هم چنین بنا بر خاصیت درمانی آنها و باورها و اعتقادات نهفته درونشان تا به امروز نیز دوام آورده اند . در این نوشتار سعی ما بر این است که شاخص ترین کارکردهای مهره های سنگی که تا به امروزه نیز رایج است را دسته بندی کرده و به تفسیر آن پردازیم.

کلیدواژه: مهره ، فرهنگ جیرفت ، لاجورد ، کهربا

مقدمه

کانی ها و سنگ های گرانبها موادی هستند که از دیرباز ارزشمند به شمار آمده اند و آدمی به عنوان زیورآلات آنها را به کار گرفته است ، ریشه آرایش چهره و دست و گردن با سنگ های گوناگون و رنگ آنها به فرهنگ آدمی برمی گردد ، گرچه زیبایی شناسی در سرشت آدمی است لکن این سرشت به طبیعتی بستگی دارد که در دسترس اوست (قربانی ۱۳۸۲:۲)

از آنجایی که سر زمین کهن جیرفت از ادوار نو سنگی تا سده های تاریخی مسکون و آباد بوده است ، می طلبد که مطالعات بیشتری بر روی داده های آن صورت گیرد ، که مهره های سنگی یکی از آنان می باشد که از جوانب مختلف می تواند مورد ارزیابی قرار گیرد . زیرا که این داده های سنگی می توانند شرح حالی از تبادلات فرهنگی و تجاری هزاره های پ . م را بر ما روشن سازند ، هم چنین می تواند بیانگر یک سری آداب و رسوم مردم منطقه باشد ، مهره های سنگی این نوشتار عمدتاً از جنس سنگ های نیمه قیمتی هستند که از گذشته های دور تاکنون به عنوان زیورآلات مورد استفاده قرار گرفته اند ، اما زیورآلاتی که تنها جنبه زیبایی آنان مدنظر نیست بلکه پایه و اساس درمانی داشته و باورها و اعتقادات مردم این خطه را با خود یدک می کشد ، در این نوشتار سعی ما بر این است که کارکردهای مهم آنان را مورد بررسی قرار دهیم ، مهره های سنگی در جیرفت ، زیورآلاتی رنگین هستند که از آنان در جهت علاج بیماری ها در کودکان استفاده می شده است ، هم چنین تعدادی از این چهره های سنگی را به عنوان زیورآلاتی استفاده می کردند که می توانسته آنان را از گزند و آسیب هایی در امان بدارد که در این نوشتار به بحث درباره ی این می پردازیم.

کارکرد مهره های سنگیبر اساس:

(۱) درمان و طب

(۲) اعتقادات و باورها

(۳) صرفاً زیبایی

(۱) مهره های درمانی

درمیان مهره های سنگی ، مهره هایی که در درمان امراض و بیماری های کودکان مفید بوده اند از درجه اهمیت بیشتری برخوردارند ، که یکی از اصلی ترین علل آن را می توان خاصیت درمانی سنگ ها دانست ، که در مجموعه ما چهار مهره کهربا ، عقیق قرمز ، مرجان ، و مهره پادزهر را داریم که به عنوان مهره های درمانی از آنان یاد شده است و مورد استعمال قرار می گرفته است .

الف) مهره کهربا

کهربا صمغ درختی است که فسیل شده و به صورت سنگ درآمدہ است ، یکی از سنگهای گرانبهائی است که خاستگاه آلی دارد و در گذشته گوهرهای بسیار گرانبها بوده است (قربانی ۱۰۵:۱۳۸۲)

این مهره که از ملزومات گردنبندهای مادر باردار می باشد ، برای جلوگیری از ایجاد زردی در نوزاد موثر بوده ، منشا آلی کهربا (صمغ درخت) باعث جلوگیری از جمع شدن مواد صفراوی در بدن شده و نوزاد متولد شده به بیماری زردی مبتلا نمی شده است .

تصویر ۱- مهره کهربا (منبع : نگارنده)

ب) مهره مرجان

از آنجایی که بعد از تولد نوزاد مهره کهربا دیگر کارایی برای نوزاد ندارد ، مهره مرجان جایگزین آن می شود و این مهره تا سن ۵-۶ سالگی کودک بر روی لباس او نصب می شده است.

زیرا که مهره فوق به علت منشا آلی آن که از مرجان های آهکی تشکیل می شود در برابر ویروس ها و میکروب هایی که از محیط یک زندگی روستایی و عشایری به کودک سرایت می کند ، نقش حفاظتی را ایفا می کند .

تصویر ۲: مهره مرجان (منبع نگارنده)

ج) مهره پادزهر

از این مهره بیشتر برای بهبود نیش حشرات و گزندگان استفاده می شده ، بدین صورت که مهره فوق را حرارت داده و روغن حاصله از حرارت آن به عنوان ضماد بر روی محل گزش نیش حشرات و گزندگان قرار می داده اند..

د) مهره عقیق قرمز

طیف رنگ متفاوتی از مهره های سنگی عقیق در میان زیورآلات زنان در این منطقه دیده می شود اما تنها یکی از آنان را وارد مبحث درمانی کرده اند ، بدین صورت که مهره عقیق را داغ کرده و ناحیه جلوی سر را با آن اندکی حرارت می دادند ، و این حرارت باعث جلوگیری از برگرداندن شیر در نوزاد می شده است . این شیوه درمانی تا اواخر دهه شصت خورشیدی کماکان در مناطقی از جیرفت به عنوان درمان برای برگرداندن شیر در نوزادان استفاده می شده است.

تصویر ۳: مهره عقیق قرمز (منبع: نگارنده)

۲) مهره هایی با کارکرد اعتقادی

الف) - مهره تیر بند :

مهره ای از جنس سنگ با نقوش هندسی زیگزاگی که به صورت مدور تراش خورده است ، بر طبق یک رسم دیرینه ، زنان خانواده مهره تیربند را بر بازوی پسر جوان خویش یا همسرشان می بستند به طوری که وی سالها آن را در بازوی خود نگهداری می کرد و اعتقاد بر این بود که مهره تیربند مانع از رسیدن تیر و خنجره وی می شود

تصویر ۴- مهره تیربند (منبع : نگارنده)

ب) مهره آل بند

در جوامع سنتی جیرفت ، آل یا زائو ترسان ، اهریمن بارداری می باشد که می تواند باعث آسیب رساندن و حتی مرگ نوزاد و مادر وی می شود ، برای مبارزه با این اهریمن ، زنان از مهره چشم آل معروف «آل بند» استفاده می کنند ، که باعث بسته شدن چشم آل بر روی خودشان و نوزاد می گردد و این مهره از ابتدای بارداری تا چهل روز بعد از تولد نوزاد می تواند نقش زندگی و حیات را داشته باشد.

تصویر ۵- مهره آل بند (منبع : نگارنده)

ج) مهره مهر

مهره سنگی زیبا با نقوش در هم پیچیده که عمدتاً از خانواده سنگ جاسپر است و به آن مریم جاسپر گفته می شود این مهره به صورت دو عددی کاربرد دارد که برای دو هم پیمانی مفید است که به دور از هم زندگی می کنند و نمادی از وفاداری به عهد و پیمان است ، رنگ زمینه یکی تیره تر از دیگری است و به دو صورت متفاوت تراش خورده اند.

تصویر ۶- مهره مهر (منبع : نگارنده)

د) مهره زیم

«زیم به معنی بچه عقرب می باشد که به رنگ زرد و قهوه ای کم رنگ است» مهره های زیم از جنس سنگ کلریت می باشند که در ابعاد کوچک تراش خورده و نقوش آنان از طبیعت الهام گرفته شده ، از انجایی که نیش عقرب باعث مرگ کودکان می شود ، اهالی بر این باور بوده اند که آویزان کردن یانگه داشتن آنان در خانه باعث جلوگیری از ورود گزندگان بالاخص عقرب می شود ، زیرا باعث ایجاد حس ترحم در عقرب ها نسبت به کودکان می گردد.

تصویر ۷- مهره زیم (منبع: نگارنده)

۳) کاربردی صرفاً تزئینی:

از آنجایی که همه مهره های سنگی در جیرفت به عنوان زیور آلات استفاده می شود ، اما بسیاری از تزئینات و زیبایی ها را زنان به خاطر خواص سنگها و اعتقاد به باورها و عقایدشان به کار می برند ، تعدادی از این مهره ها نیز تقریباً جنبه صرفاً زیبایی و تزئینات را برای آنان دارد از جمله مهره هایی از جنس نقره ، طلا و مهره های سنگی لاجورد و طیف وسیعی از سنگهای عقیق و مهره های یشم ساده و رگه دار ، همچنین مروارید از جمله این زیور آلات هستند که هنوز هم کاربرد خود را از دست نداده و همچنان محبوب می باشند

تصویر ۸: مهره های تزئینی (منبع نگارنده)

نتیجه گیری

صرف نظر از علاقه انسان به زیبایی ، عوامل دیگری از جمله خواص درمانی سنگ ها در کنار باورها و اعتقاداتی که مردم نسبت به این مهره ها داشتند به ماندگاری آنان کمک کرده است همچنین با توجه به علت و چرایی وجود بعضی سنگ ها مانند یشم ولاجورد در منطقه می توان به روابط تجاری و فرهنگی کهن در این جوامع پی برد که خود بیانگر یک سری برهم کنشها می باشد امید است که این نوشتار بتواند روزه جدیدی را درباره مطالعات داده های سنگی در این منطقه ایجاد کند

منابع و ماخذ

- ادیب داریوش (۱۳۹۲) ، فرهنگ جامع جواهرشناسی ، تهران ، انتشارات پازینه

- اصغر پور ساردوئی سمیرا ، آذرزهر (۱۳۹۲) بررسی زیورآلات در ایران باستان عهد عیلامی ، مجله پژوهش هنر ، سال اول ، شماره ۱۳

-بیانی سوسن ، امان اللهی مهدی (۱۳۹۸) جواهر شناسی سنگ های قیمتی (جلد اول) ، تهران ، انتشارات سمت

-رستمی مصطفی -میر طاهره (۱۳۹۴) ، تاثیر عقیده ها و باورهای دینی بر آرایه های زیورآلات ترکمن ، مجله هنرهای حوزه کاسپین ، شماره ۴

-قربانی منصور (۱۳۸۲) ، سنگها و کانیهای گرانبها (گوهرها)و جایگاه آنها در ایران ، تهران ، انتشارات

- کالی هال (۱۳۹۲)، مترجم:محمدحسین عرب اسدی ، راهنمای مصور و جامع سنگ های قیمتی ، تهران ، انتشارات پازینه

- عبدی کامیار (۱۳۷۱)«دیلمون ، مکن و ملوخ» ، مجله باستانشناسی و تاریخ ، سال پنجم ، شماره دوم

-یعقوبی حمیده (۱۳۹۶) ، زیورآلات سنتی زن بلوچ ، مجله فرهنگ مردم ایران ، شماره ۴۸ ، ۴۹

-ولی پور حمیدرضا (۱۳۸۴)، سنگ لاجورد کالای تجاری باستان ، مجله پیام باستان شناس ، سال دوم ، شماره سوم